

S P R A W O Z D A N I A

PAULINA CHARKO-KLEKOT

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ANNA TYKA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

I Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa
z cyklu „Lektury dramatu/teatru”

Maski wolności w dramacie i teatrze XX i XXI wieku

W dniach 17–18 września 2018 roku w Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej (CINiBA) w Katowicach odbyła się I Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa z cyklu „Lektury dramatu/teatru” zatytułowana *Maski wolności w dramacie i teatrze XX i XXI wieku*, zorganizowana przez Zakład Historii Literatury Rosyjskiej Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego oraz Polskie Towarzystwo Rusycystyczne. Celem konferencji było zaprezentowanie różnorodnych ugruntowanych kulturowo i filozoficznie idei wolności, do których odwołują się dramaturdzy i ludzie teatru XX i XXI wieku. Sympozjum stało się okazją do postawienia pytań o to, jak interesujący nas dramat i teatr sytuują się wobec problematyki szeroko rozumianej wolności, ze szczególnym uwzględnieniem kryzysu tożsamości, który trapi społeczeństwo ponowoczesne.

Wydarzenie zgromadziło ponad 40 uczestników z polskich i zagranicznych ośrodków badawczych. Gości powitali dziekan Wydziału Filologicznego UŚ prof. zw. dr hab. Krzysztof Jarosz, wicedyrektor Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej UŚ dr Ewa Kapela, a także prezes Polskiego Towarzystwa Rusycystycznego, kierownik Zakładu Historii Literatury Rosyjskiej IFW UŚ prof. zw. dr hab. Piotr Fast.

Obrady plenarne rozpoczął dr hab. prof. UAM Juliusz Tyszka (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), który w wystąpieniu *Cena wolności w życiu i w sztuce: Teatr Ósmego Dnia w latach 1975–1980. Od Dostojewskiego poprzez Camusa do Solżenicyna* prześledził wpływ dzieł Dostojewskiego, Camusa oraz Solżenicyna na sposób istnienia aktora w poznańskim Teatrze Ósmego Dnia, a także na aktywność członkiń i członków jego zespołu w codziennym życiu. Następnie prof. zw. dr hab. Krystyna Duniec (Instytut Sztuki PAN) w referacie *Po co nam wolność?* zastanowiła się nad ogólnym wydzźwiękiem tytułowego pojęcia. Prof. zw. dr hab. Ewa Wąchocka (Uniwersytet Śląski w Katowicach) pochyliła się nad na pozór niepowabnym rewersem wolności — nudą, i w wystąpieniu *Wolność i nuda — (nie)fortunne*

związki (we współczesnym dramacie) przybliżyła ten aspekt współczesnej dramaturgii zarówno w perspektywie filozoficznej, jak i metaartystycznej, starając się udowodnić, że motyw nudy w refleksji wielu autorów otwiera na wymiar doświadczeń ostatecznych, staje się źródłem poszerzenia samoświadomości i tą drogą może prowadzić do wolności artystycznej. Obrady plenarne w pierwszym dniu zakończył referat dra hab. Jacka Kopcińskiego (Instytut Badań Literackich PAN) *Więzienna cela. Przemiany romantycznego toposu w dramacie powojennym i współczesnym*, w którym badacz zaprezentował przemiany romantycznego toposu w polskiej dramaturgii po 1945 roku i postawił pytania o jego nowe znaczenia, funkcje i konteksty.

Obrady w sekcjach skupiły się wokół trzech bloków tematycznych. Pierwszą sekcję, poświęconą przede wszystkim teatrowi i scenie, otworzyło wystąpienie dr hab. prof. UP Krystyny Latawiec (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) *Niežnośnie lekka wolność Henryka w „Ślubie” Gombrowicza w reżyserii Anny Augustynowicz*. Literaturoznawczyni podjęła się w nim interpretacji kategorii wolności jako atrybutu bohatera Gombrowicza w realizacji teatralnej Anny Augustynowicz z 2016 roku, zestawiając ją z wcześniejszymi spektaklami Krystyny Skuszanki i Jerzego Jarockiego. Dr Anna Igielska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w referacie *Uwalnianie opery XIX-wiecznej. Luchino Visconti w Teatro alla Scala* scharakteryzowała główne linie myślenia scenicznego Viscontiego oraz przywołała jego inscenizację opery Gaetana Donizettiego *Anna Bolena*. Mgr Szymon Zygm (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) w wypowiedzi *Wolność człowieka wyszeptana obrazem — Spektakle Sceny Plastycznej KUL Profesora Leszka Mądzika jako bezsłowny manifest ludzkiego wyzwolenia* przybliżył słuchaczom teatr pozbawiony słów, przemawiający jedynie plastycznymi środkami wyrazu — mrokiem, światłem, fakturą, przestrzenią i aktorem. Tematykę wolności na poziomie obrazu podjęła także mgr Barbara Żarinow (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) w referacie *Wizualizacja wolności i zniewolenia na scenie*. Na przykładzie wybranych spektakli i przygotowanych do nich scenografii autorka starała się wykazać, jak ogromne możliwości otwiera przed teatrem wizualizacja tak abstrakcyjnej idei, jaką jest wolność. Po przerwie uwaga prelegentów była skierowana głównie w stronę dramaturgii polskiej. Dr Agnieszka Kowalkiewicz-Kulesza (Uniwersytet Łódzki) w odczycie *Wolność duchowa w dramaturgicznej twórczości Jerzego Szaniawskiego* przybliżyła słuchaczom zmagania bohaterów tego dramaturga, którzy w poszukiwaniu prawdy są gotowi łamać konwenanse i mierzyć się z codziennością. Mgr Piotr Misztela (Instytut Badań Literackich PAN) w wystąpieniu *Eklektyzm zła. Oblicza zdrady i tyranii w „Termopilach polskich” Tadeusza Micińskiego* przywołał pytania Micińskiego o przyczyny i mechanizmy ponad stuletniego zniewolenia, a mgr Agata Balsamo (Uniwersytet Warszawski) zaprezentowała referat *Zakaz wolności. O „Teatrowaniu nad świętym barszczem” Mariana Pankowskiego* — wystąpienie to stało się pretekstem do rozmowy o formach

wolności w pisaniu na temat drugiej wojny światowej. Prelegentka starała się również znaleźć odpowiedź na pytanie, czy możliwa jest w ogóle jakakolwiek forma wolności w pisaniu o wojnie, czy zostaje wyłącznie zakaz reprezentacji lub barbarzyństwo.

Przedmiotem refleksji prelegentów drugiej sekcji była dramaturgia rosyjska. Dr Irina Murzak (Moskiewski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny) w tekście *Зритель как третий творец спектакля (проблема восприятия эпических текстов классики в сценической версии)* podjęła próbę przeanalizowania kategorii widza jako samodzielnej kategorii estetycznej, będącej jednocześnie lustrzanym odbiciem recepcji tekstów kultury. Dr Anna Stryjakowska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w wystąpieniu *Презреть волю и зневольеня: литература в драматах Влăдимира Сорокина „Дысморфоманія” i „Достоевскы-трип”* skupiła się wokół tematu tradycji literackiej, która nosi znamiona narzędzia przemocy, włączającego odbiorcę w wąskie ramy konwencji, a twórców — w tryby systemu literackiego. Magistrantka Marija Afanasjewa (Moskiewski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny) wystąpienie *„Весь мир — театр. В нем женщины, мужчины — все актеры” (Гамлет в постдраматическом театре)* poświęciła recepcji obrazu Hamleta we współczesnym teatrze.

Po przerwie obrady w sekcji rozpoczęło wystąpienie dr hab. Agnieszki Gozdek (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) *Lidia Zinowjewa-Annibal o miłości, wyborze i wolności. Próba interpretacji dramatu „Кольца”*. Skoncentrowała się ona na dramaturgii kobiecej początku XX wieku. Prof. zw. dr hab. Marian Kisiel (Uniwersytet Śląski w Katowicach) w odczycie *Śmierć zawsze wygrywa. O pantomimie „Śmierć rzuca kości” Zygmunta Krzyżanowskiego* przybliżył działalność tytułowego rosyjskojęzycznego pisarza i teatrologa, przedstawiając w swoim wystąpieniu interpretację jego alegorycznej pantomimy. Prelegent skupił się na cechach dystyngtywnych twórczości Krzyżanowskiego determinujących specyficzną formę oraz symbolikę utworów. Mgr Walerija Rołodugina (Państwowy Uniwersytet Społeczno-Pedagogiczny w Samarze) wygłosiła referat *Способы обретения свободы в масочной структуре ранних пьес В. Набокова и А. Шницлера*, w którym omówiła sztuki Nabokova i Schnitzlera w kontekście włoskiej commedii dell'arte.

Trzecią sekcję rozpoczęli badacze literatur romańskich. Dr hab. Renata Jakubczuk (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) w wystąpieniu *Oblicza wolności w dramaturgii Marcela Dubé* przybliżyła postać Marcela Dubégo, uznawanego za ojca francuskojęzycznego teatru Kanady i jednego z pionierów teatru Quebecu. Innego, równie ważnego dramaturga zajmującego się problemami quebeckiego społeczeństwa — Michela Tremblaya — przywołał dr Sebastian Zacharow (Uniwersytet Łódzki) w wykładzie *Motywy wolności osobistej wobec alegorii tożsamości narodowej w twórczości Michela Tremblaya*. Dr hab. prof. UP Tomasz Chomiszczak (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) w referacie *Dwie posta-*

cie w poszukiwaniu wolności, czyli gdy przyjdzie Godot przedstawił tekst francuskojęzycznej pisarki szwajcarskiej Sylviane Dupuis. Po przerwie podjęto zagadnienie wolności w dramaturgii ukraińskiej i litewskiej. Dr Joanna Bobula (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) w referacie *Idea „aktywnej scenografii” w twórczości Danyły Lidera (1917–2002)* przybliżyła sylwetkę tego wybitnego teoretyka sztuki teatru, który w wyznaczył perspektywę odnowienia estetyki teatru w ogóle, traktując scenografię jako punkt wyjścia do interpretacji i inscenizacji dzieła. Mgr Aleksandra Brzuzy (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) wygłosiła referat „Masara” Mariusa Ivaškevičiusa. *Problem wolności słowa we współczesnej Polsce, Ukrainie i Rosji*, w którym scharakteryzowała sposób, w jaki sztuka Litwina ukazuje problematykę wolności w mediach i kryzysu tożsamości wschodniej Ukrainy oraz tego, jak interpretacja reżysera Stanisława Mojsiejewa osadza treść *Masary* w polskich realiach.

Pierwszy dzień konferencji zwińczyło spotkanie z teatrologiem i literaturoznawcą drem Pawłem Rudniewem (Moskiewski Teatr Artystyczny — MChT), który opowiedział uczestnikom konferencji i słuchaczom o swojej najnowszej książce *Драма памяти. Очерки истории российской драматургии 1950–2010-е (Dramat pamięci. Szkice z historii dramaturgii rosyjskiej. Lata 1950–2010)*. Spotkanie, podobnie jak panel dyskusyjny, który rozpoczął się po prezentacji książki, tłumaczył dr Krzysztof Tyczko. W panelu, podejmującym temat *Wolności w teatrze i dramacie XX i XXI wieku*, oprócz dra Pawła Rudniewa, uczestniczyli prof. zw. dr hab. Krystyna Duniec (Instytut Sztuki PAN), dr hab. Jacek Kopciński (Instytut Badań Literackich PAN), dr hab. Irina Lappo (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), prof. zw. dr hab. Katarzyna Osińska (Instytut Sławistyki PAN), dr Irina Murzak (Moskiewski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny), dr hab. prof. UAM Juliusz Tyszka (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) i prof. zw. dr hab. Ewa Wąchocka (Uniwersytet Śląski w Katowicach). Moderatorem spotkania była dr Lidia Mięowska. Uczestnicy panelu podjęli próbę zdefiniowania pojęcia wolności w teatrze i jej granic. W rozmowie podkreślano niejednokrotnie, że o wolności w teatrze należy mówić, biorąc pod uwagę różne perspektywy i okoliczności. Zwrócono uwagę na sam temat wolności (i jej wieloaspektowość), który poruszają w swoich realizacjach twórcy teatru. Ważnym punktem odniesienia stała się współczesna scena teatralna, nie tylko polska, ale i europejska, która coraz wyraźniej akcentuje wolność między ludźmi — zarówno między aktorami i reżyserem, jak i między autorami spektaklu (reżyserami, aktorami, scenografami, dźwiękowcami itd.) i widzem. W rozmowie nie brakowało także nawiązania do coraz bardziej kontrowersyjnych inscenizacji, które stały się okazją do podjęcia zagadnienia tzw. wolności interpretacji i odbioru tekstu. Goście panelu wspólnie starali się odpowiedzieć na pytanie, kto wyznacza granice interpretacji, prowokacji i ekspresji we współczesnym teatrze, który — wbrew ogólnie przyjętej opinii — jest teatrem ograniczanym przez demokrację, po-

nieważ zniesienie cenzury wywróciło znaczenie wspólnoty teatralnej, zatarło wszelkie granice i przedefiniowało wolność w teatrze, coraz bardziej znosząc szacunek do tej instytucji. Wielość interpretacji doprowadziła natomiast do podziału szeroko rozumianej wspólnoty, jej podważania i negacji. Sama demokracja, z jednej strony, pozwoliła na wolność w komunikowaniu się na różnych płaszczyznach, ale, z drugiej strony, zmusiła uczestników tego dialogu do negocjacji granic wolności. Okazuje się jednak, że współczesny teatr, pragnąc uwolnić się od konieczności negocjowania swoich granic, z trudem odnajduje się w nowej demokratycznej rzeczywistości, stając się jednym z wielu podmiotów komunikacji, co zmusza go do liczenia się z opinią społeczeństwa demokratycznego, które ma prawo wyznaczać własne granice i niejednokrotnie negatywnie odbiera granice wolności artystycznej wyznaczane przez teatr. Uczestnicy dyskusji zastanawiali się również nad pojęciem złej wolności, nienawiści oraz nadużyć w teatrze (szczególnie teatrze zaangażowanym społecznie i politycznie) jako miejscu, które narzuca swoje interpretacje i nie pozwala na swobodną recepcję sztuki przez widza. Na zakończenie panelu uczestnicy zwrócili uwagę na różne formy współczesnego teatru, które nie powinny się antagonizować, lecz znaleźć takie rozwiązanie i wyznaczyć wspólnie takie granice, które pozwoliłyby na współlistnienie na współczesnej mapie teatralnej bez wzajemnego negocjowania się i pogłębiania mowy nienawiści.

Obrady plenarne w drugim dniu otworzył wykład dra Pawła Rudniewa (MChT) *Свобода в современной российской пьесе*, w którym prelegent skupił się na różnych obliczach wolności w twórczości współczesnych dramaturgów rosyjskich. Następnie dr hab. Irina Lappo (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) w referacie *Białorusin w językowej masce Rosjanina w dramacie i na scenie* starała się pokazać, w jaki sposób rosyjskojęzyczni dramatopisarze białoruscy podejmują próby pokazania własnej twarzy, podejmując poszukiwania w zakresie nowych form i treści oraz prowadząc teatralne badania nad białoruską tożsamością. Dr hab. prof. UP Aurelia Kotkiewicz (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) w tekście *Maska w kulturze stalinowskiej. Siergiej Eisenstein i Wsiewołod Meyerhold* skupiła uwagę na masce jako najważniejszym elemencie kultury stalinowskiej niezbędnej do zachowania choćby minimum niezależności artystycznej.

Obrady w sekcjach w drugim dniu niemal w całości poświęcono dramaturgii i teatrowi rosyjskiemu, chociaż nie brakowało również odniesień do sceny polskiej i niemieckiej. Dr Marina Nikołajewa i mgr Natalja Tomskaja (Moskiewski Pedagogiczny Uniwersytet Państwowy) skupiły się na funkcjach powtórzeń w sztukach rosyjskiego teatru absurdu, a swoje wnioski przedstawiły w referacie *Виды и функции повтора в пьесах „театра абсурда”*. Wystąpienie dr hab. Beaty Popczyk-Szczęsnej (Uniwersytet Śląski w Katowicach) *Teksty w natarciu — język wolności (?)* dotyczyło polskiej współczesnej dramaturgii teatralnej. Autorka podkreśliła różnorodność form

pisania dla sceny, jego szeroki zasięg i zróżnicowanie formalne. Dr Marta Lechowska (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) w referacie „*Dyletantyzm i „chuligaństwo” współczesnego teatru rosyjskiego. Zamaskowana walka o wolność*” zaprezentowała sylwetkę Konstantina Bogomołowa — współczesnego reżysera teatralnego, który podąża drogą graniczącą z bezczelnością niezależności artystycznej. Kolejne wystąpienia skupiły się wokół fenomenu Teatru.doc. Mgr Jarosław Sommer (Uniwersytet w Hradec Králové) w wystąpieniu *Девять революционных пьес или сосуществование свободы и власти в современной России* opowiedział o sztukach zebranych w kultowej już dla teatru dokumentalnego antologii *Putin.doc*, z kolei mgr Paulina Charko-Klekot (Uniwersytet Śląski w Katowicach) w referacie *Teatr.doc i dramaty dokumentalne jako przykład nowych dróg wolności artystycznej* scharakteryzowała główne założenia dramatu dokumentalnego — nadrzędnego „produktu” Teatru.doc. Dr Martyna Kowalska (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) wystąpienie *Rozważania o wolności wewnętrznej (inspirowane dramaturgią Marii Arbatowej)* poświęciła wybranym dramatom pisarki, która podejmuje temat trudnej drogi do odnalezienia wolności wewnętrznej. Referat dra Krzysztofa Tyczki (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) *Refleksja nad wolnością człowieka w dramatach Asi Wołoszyny — na przykładzie wybranych utworów* stanowił próbę przybliżenia świata artystycznego Wołoszyny i poruszanych przez dramatopisarkę zagadnień wolności w kontekście takich kategorii jak wartość ludzkiego życia, cierpienie czy choroba. Magistrantka Gabriela Kurpiel (Uniwersytet Śląski w Katowicach), pozostając w kręgu twórczości kobiecej, zaprezentowała referat *Problem zniewolenia kobiety w sztuce Jarosławy Pulinowicz „Тот самый день”*, w którym poddała rozważaniom różne rodzaje uzależnienia i zdominowania, jakim podlega kobieta we współczesnym świecie (praca, dom, życie towarzyskie), a także złożone zagadnienia granic kobiecej niezależności oraz swobody wyboru orientacji seksualnej. Ostatnie wystąpienia w drugim dniu konferencji poświęcono kwestii przestrzeni w tekstach dramaturgicznych. Mgr Paulina Kobus (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) w wystąpieniu *Czy wybór zawsze oznacza wolność? „Die Probe” oraz „Alices Reise in die Schweiz” Lukasa Bärfussa* przedstawiła charakterystyczne dla tego dramaturga sylwetki bohaterów, których poszukiwania tożsamości wiodą do wewnętrznego podziału ich świata, a odkrycia towarzyszące nowej przestrzeni, prowadzą figury dramatu do samopoznania, wywołując tym samym poczucie bezradności. Z kolei mgr Anna Tyka (Uniwersytet Śląski w Katowicach) w wystąpieniu *Przestrzenie zniewolenia w najnowszym dramacie rosyjskim (na przykładzie twórczości braci Priesniakowów)* podjęła próbę zdefiniowania tych komponentów przestrzeni w sztukach tych dramaturgów, które tworzą złudne poczucie rzeczywistości, wolności i bezpieczeństwa (pokój, łóżka, telewizory, telefon, codzienne rytuały).

Oprócz tradycyjnej formy wygłoszenia referatów organizatorzy konferencji zapewnili także możliwość zaocznego udziału w dwudniowym wy-

darzeniu, z którego skorzystały dr hab. Lucyna Spyrka (Uniwersytet Śląski w Katowicach; referat: *Twórczość dramatopisarska Petra Karvaša wobec ograniczeń wolności w drugiej połowie XX wieku*), mgr Elżbieta Pawłowska (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie; referat: *Anne Thuot – w masce Lydie Richardson*), dr hab. Maria Nienarokowa (Instytut Literatury Światowej im. A.M. Gorkiego Rosyjskiej Akademii Nauk; referat: *Свобода vs Воля в пьесе Максима Горького „На дне”*), dr hab. Olga Żurczewa i dr Tatiana Żurczewa (Państwowy Uniwersytet Społeczno-Pedagogiczny w Samarze, Narodowy Uniwersytet Badawczy w Samarze; referat: *Мотив свободы несвободы в ранней драматургии Вадима Леванова*), dr hab. Natalia Malutina (Uniwersytet w Białymstoku; referat: *Перформативный потенциал в современной русской пьесе; иллюзия свободы восприятия читателя/зрителя*) oraz mgr Jekatierina Awierjanowa (Państwowy Uniwersytet Społeczno-Pedagogiczny w Samarze; referat: *Опыт синкретического театра в саундрме И. Вырыпаева „Сахар”*).

Podczas uroczystego zamknięcia konferencji dr Lidia Mięowska podziękowała wszystkim uczestnikom za aktywny udział w spotkaniu, koncentrującym się na wieloaspektowym pojęciu wolności oraz naturalnie występujących w nim antagonizmach i konfliktach. Zwróciła także uwagę na wysoki poziom merytoryczny wystąpień oraz interesujące rozmowy prowadzone przez uczestników po obradach plenarnych i w sekcjach, a także wyraziła nadzieję, że dwudniowe sympozjum zapoczątkuje cykl spotkań i rozmów o najnowszym dramacie i teatrze, a zwieńczeniem wydarzenia będzie publikacja monografii zbiorowej.

Konferencja zakończyła się zwiedzaniem wystawy *Laboratorium przestrzeni teatralnych. Przeszłość w teraźniejszości* w Muzeum Śląskim, po której uczestników konferencji oprowadzała Jolanta Niedoba – kustoszka Muzeum Śląskiego z Centrum Scenografii Polskiej.